

управління: спец.25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / С.В.Майборода. – К., 2002. – 36 с.

5. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. – К., Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
6. Там само.
7. Вища школа Української РСР за 50 років. Істор. нарис. У двох частинах (1917–1967 рр.) Частина перша (1917–1945 рр.) – К., Вид-во Київського ун-ту, 1967. – 395 с.
8. Культурне будівництво в Українській РСР. Збірник документів в двох томах. Т. I (1917–червень 1941 рр.) – К., Держполітвидав УРСР, 1959. – 883 с.
9. Звігальський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні. – Х., Вид-во НКО, 1927. – 409 с.
10. Звігальський Я., Іванов М. Вказ. праця.
11. Вища школа Української РСР за 50 років. Істор. нарис. У двох частинах (1917–1967 рр.) Частина перша (1917–1945 рр.) – К., Вид-во Київського ун-ту, 1967. – 395 с.
12. Народное просвещение на Украине. Наркомпрос УССР. – Харьков, Червоний шлях, 1924. – 216 с.
13. Ткачова Л.І. Інтелекція Радянської України в період побудови основ соціалізму. – К., Наукова думка, 1985. – 192 с.
14. Первые итоги чистки партии. Сборник статей. – М., Партиздат. 1934. – 172 с.
15. Архів музею ХНТУСГ ім. П.Василенка. – Ф.1. – Оп.1. – Спр.2.

Москалева Н.П. Высшая школа Украины в 20–30-е годы: технологии формирования
Рассматриваются вопросы влияния политических технологий на становление высшей школы Украины в 20–30-е годы XX ст. Освещен механизм изменений социального состава студенчества и преподавателей по классовому принципу.

Ключевые слова: высшая школа, политическая система, государство, политические технологии, модернизация, мобилизация.

Moskaleva, N.P. High School of Ukraine in 1920 1930s Technologies of its Forming
Political technologies in fluence upon high school establishment of Ukraine in 1920 1930s of the XX century is studied. Changes in social status of students and professors due to class principles are elucidated.

Key words: high school, political system, state, political technologies, modernization, mobilization.

УДК 94(477) «192»

Захожай З.В.

Проблеми соборності українських земель в 20–х роках ХХ ст.

Після першої світової війни, українське питання, не діставши відповідного резонансу в європейській політиці, розглядалося виключно як інструмент, а не суб'єкт політики. На прикладі Східної Галичини, можна спостерігати як іноземні могутні держави, не враховуючи інтересів етнічного населення, використовували, як розмінну монету, українські землі в своїх геополітичних інтересах.

Ключові слова: соборність, геополітика, Східна Галичина.

Українська соборницька концепція базується на міцних історичних, правничих і теоретичних засадах. Її витoki беруть свій початок з часів княжої доби. Важливим етапом у реалізації соборності, згуртування етнічних земель в межах усієї нації, визвольна війна під проводом Б.Хмельницького, коли питання відродження української державності стояло від перших державотворчих кроків гетьмана. Особливо загострилась проблема єдності українських земель в період Руїни. Проте інтереси чужих країн та відсутність державницьких поглядів в тодішньої української еліти не сприяли її вирішенню.

В ХІХ ст. ідея державності, соборності та національного єднання народу, розривного між двома європейськими імперіями – Росією та Австро-Угорщиною з особливою виразністю і визначеністю заклічно пролунала зі сторінок брошур Ю.Бачинського «Україна irredenta» і М.Міхновського «Самостійна Україна». Гасло «Україна від гір Карпатських по гори Кавказькі» стало однією із програмних засад національно визвольного руху [13, с.239].

Своє бачення майбутньої України проголосив Андрей Шептицький, митрополит греко-католицької церкви, який подав імператору Францу Йосифу план, який передбачав, що російська Україна мала бути приєднана до Галичини і Буковини в рамках Австро-Угорщини. Укладений Шептицьким «Меморандум щодо організації України у військовому, соціально-правовому і церковному відношенні з метою її відділення від Росії» окреслював рамкові умови для автономії України в землях Габсбургів [9, с.273].

Іншу ініціативу запропонував Союз визволення України (СВУ). У ньому зійшлися активісти з Галичини та Буковини і десятки емігрантів з Російської імперії. Своєю дипломатичною діяльністю СВУ зробив важливий внесок у те, що ідею української держави й української нації визнали на міжнародному рівні. Протягом своєї діяльності активісти СВУ прищеплювали проект націотворення людям з різноманітними уявленнями про українську історію та культуру [9, с.274-276].

Лютнева революція 1917 р. В Росії ще більше загострила питання єдності українських земель. Зокрема, Східна Галичина та Буковина за наміром урядів Австро-Угорщини та Німеччини мала стати розмінною монетою в укладанні сепаратного миру з Росією. Остання мала отримати ці «австрійські» землі як компенсацію за втрату Балтійських провінцій [8, с.29]. Роки I світової війни, на які українці поклали великі надії щодо створення умов для зміни свого становища в політичній системі, для власного державотворення принесли лише невтішні реалії. Не діставши відповідного резонансу в європейській політиці, українське питання розглядалося виключно як інструмент, а не суб'єкт політики [8, с.94].

По закінченню Першої світової війни однією з проблем європейських міжнародних стосунків стало визначення державно-правового статусу Східної Галичини. На її розв'язання впливали інтереси різних держав. Насамперед, претензії Польщі на цю територію як невід'ємну частину Великої Польщі. З такою позицією не погоджувалися провідники західноукраїнського національного руху. Апелюючи до того, що на цій території в роки Української революції була утворена ЗУНР, вони наполягали на державній незалежності краю. Ще одним аргументом проти приєднання Східної

Галичини до Польщі був етнічний склад регіону. Свій інтерес до краю мали й уряди новостворених радянських республік – РСФРР і УСРР. Однак визначальним була позиція Антанти як переможниці у війні, яка фактично й формувала мапу післявоєнної Європи. З огляду на це польський уряд усіма засобами намагався вплинути на країни Антанти, доводячи свої права на західноукраїнську територію.

Політика урядів західних країн була неоднозначною й зумовлювалася значною мірою франко-англійським протистоянням. Франція більш схилилася до того, щоб задовольнити претензії Польщі. Уряд Англії, побоюючись посилення впливів Франції, не поділяв її планів щодо створення «Великої Польщі» й підтримував прагнення східногалицького населення до незалежного існування. Уряд США під впливом військово-політичної ситуації на Сході Європи влітку 1919 р. виступив за передачу Східної Галичини Польщі всупереч декларованому праву нації на самовизначення. На невизначений характер східногалицької проблеми також впливав і той факт, що країни Антанти розглядали Польщу як антибільшовицьку силу. Таким чином, протягом 1919-1920 рр. східногалицьке питання належало до найбільш суперечливих об'єктів міжнародної європейської політики.

Вирішення питання державно-правового статусу Східної Галичини на міждержавному рівні розпочалося в 1919 р. Найвища Рада Антанти 21 листопада ухвалила проект Статуту Галичини, який ще називався «Договір між Союзними державами і Польщею про Східну Галичину». За цим Статутом Східна Галичина на 25 років передавалася під управління Польщі, яка повинна була гарантувати українському населенню всі політичні, громадянські та національні права. Зокрема, край повинен був мати свій сейм із повноваженнями щодо окремих питань внутрішнього життя, делегованими загальнодержавним сеймом. Передбачалося, що населення Східної Галичини буде мати представництво в загальнодержавному сеймі Польщі. По закінченню зазначеного терміну Ліга Націй мала право або ліквідувати цей договір, або залишити його в силі [7, с.216].

Польща не погодилася з визначенням договором статусом Східної Галичини, прагнучи закріплення за собою довічного володіння даною територією. Свої вимоги польська сторона обгрунтовувала потребою зупинити поширення більшовизму на Захід і демонструвала готовність розпочати війну з Радянською Росією.

В свою чергу радянське керівництво теоретично розглядало Східну Галичину крізь призму розширення геополітичного простору більшовицької держави. В липні 1920 р. Червона армія, перейшовши річку Збруч розгорнула наступ на Львів і Рівне. Це створювало сприятливі умови для реалізації більшовицької доктрини «Світової комуністичної революції».

Наступ Червоної армії на Варшаву викликали неабияке занепокоєння в урядових колах Заходу. Цим намагалася скористатися й Польща, представники уряду якої на міжнародній конференції у Спа (5-16 липня 1920 р.) наполягали на негайній військовій допомозі, лякаючи західні країни більшовизмом і світовою комуністичною революцією.

У відповідності з ухваленими рішеннями конференції у Спа 11 липня міністр закордонних справ Англії Джордж Керзон надіслав радянському урядові Росії ноту, в якій була чітко визначена лінія, на захід від якої Польща мала право запроваджувати свою адміністрацію (лінія Керзона). В разі переходу радянськими військами вказаної лінії Антанта зобов'язувалася допомагати Польщі «всіма засобами, які є в її розпорядженні» [6, с.54-55]. Слід зазначити, що це не були порожні слова – широкомасштабна допомога справді надходила в Польщу.

Спочатку радянський уряд не рахувався з попередженнями Антанти і намагався зайняти якнайбільше нових земель. В.І.Ленін вимагав прискорення наступу на Польщу [15, с.238]. Антанта ж намагалася не допустити просування Червоної армії далеко на Захід, але на початку серпня 1920 р. червоні війська підходили до Львова та Варшави. 10 серпня Ллойд Джордж зробив нове попередження більшовикам і зажадав перемир'я на 10 днів на всьому фронті, сподіваючись, що за цей час дещо поліпшиться стан польської армії, посиливши при цьому й військову допомогу Польщі. Однак, на цьому етапі більшовики ігнорували подібні заяви, широко вірячи у переможний поступ власної армії та підтримки революційних масел з боку місцевого населення.

У вересні 1920 р. польсько-українським військам вдалося «погасити» вогонь світової революції не тільки на берегах Вісли, а й Збруча. Таким чином, спроба більшовиків внести революцію на територію Східної Галичини та Польщі й поширити її далі на Захід провалилася. На практиці справдилися прогнози польського уряду про те, що українське населення Східної Галичини не буде у своїй більшості підтримувати плани більшовицької Москви.

За таких умов і польська, і радянська сторони знову погодилися сісти за стіл переговорів. Загалом міжнародна ситуація не сприяла продовженню війни. Країни Антанти заявили про неможливість допомоги Польщі шляхом нової інтервенції в Росію, а продовжувати війну самостійно Польща була неспроможна. В свою чергу, московське керівництво помилково вважало, що союзники мають намір виступити на боці Польщі, і погодилося на продовження мирних переговорів. Уже з середини серпня розпочалися заходи щодо підготовки мирних переговорів. Переговори про перемир'я та попередній мир між урядами РСФРР та УСРР з одного боку та Польщею – з другого розпочалися в Мінську 17 серпня 1920 р. Загалом, на Мінській конференції сторонам не вдалося досягти порозуміння з основних питань, водночас, вона все ж таки відіграла помітну роль у подальшому переговорному процесі, оскільки продемонструвала, що компроміс можливий лише за умов взаємних поступок.

З самого початку Польща була проти того, щоб на мирній конференції в Ризі розглядалося східногалицьке питання. Радянська сторона, навпаки, наполягала на такому розгляді. Причиною такого наполягання були стратегічні геополітичні інтереси більшовицького керівництва. Так, виступаючи на IX конференції РКП(б) у вересні 1920 р., В.І.Ленін зазначив: «Отримуючи Східну Галичину, ми дістали базу проти усіх сучасних держав. За таких умов ми ставали сусідами прикарпатської Русі, яка кипить більше ніж Німеччина, і є прямим коридором в Угорщину, де вистачить невеликого поштовху, щоб запалала революція ... Ми чудово розуміємо, що ставка зроблена велика, що ми сильні, що ми, беручи Галичину ... розвиваємо дорогу революції. За це варто воювати» [16, с.344]. В інструкції делегатові Галревкому доручалося: «Добиватися визнання незалежності від панської Польщі Галицької Радянської Соціалістичної Республіки ... добиватися, щоб вороже військо польської шляхти звільнило територію Східної Галичини» [12, с.479]. Подібні заходи з радянського боку свідчили про те, що незалежність Східної Галичини в розумінні більшовиків була можливою лише у вигляді Галицької Соціалістичної Радянської Республіки.

З метою надання більшої легітимності повноваженням Галревкому, радянські представники проводили переговори із делегацією ЗУНР. Результатом цих переговорів стала угода щодо створення єдиного галицького представництва ГСРР і ЗУНР. Таку пропозицію А.Йоффе висловив ще 22 вересня 1920 р.: «Я вважаю, що потрібно спробувати перетягти цих панів на нашу сторону і з наших галичан спільно з цими створити нібито Галицьке представництво» [24, с.84]. Слід зауважити, що контакти радянських делегатів із представниками ЗУНР були винятково дипломатичним маневром. Але цей проект не був реалізований, бо ГСРР проіснувала лише до 21 вересня 1920 р., коли наступ польських військ змусив Галревком та його місцеві органи разом із Червоною Армією відступити до р. Збруч.

Польська ж сторона не сприймала будь-який варіант незалежності Східної Галичини, тому всі ці заходи радянських республік були сприйняті нею рішучо негативно. 1 вересня представники делегації РСФРР інформували В.І.Леніна, що умовою миру поляки вважають політику “desintersement” (незацікавленості) у Східній Галичині, що наполягання на її незалежності може привести до зриву мирних переговорів [17, с.359].

23 вересня 1920 р. В.І.Ленін виступив з доповіддю на першому засіданні III сесії ВЦВК РСФРР 7-го скликання з обгрунтуванням умов переговорів. ВЦВК зробив з цього приводу відповідну заяву, в якій підкреслювалося, що в їх основу має бути покладене урочисте підтвердження Польщею та Росією незалежності України, Литви, Білорусії та визнання незалежності Східної Галичини як форми вияву волі відповідних націй, їх державних представницьких установ (сейми, парламенти, з'їзди Рад). З свого боку, РСФРР, враховуючи, що радянський лад ще не встановлений у Східній Галичині, погоджувалася на плевбісцит у даній області за звичайним буржуазно-демократичним принципом [10, с.185].

Радянський уряд також був готовий негайно підписати перемир'я і преліментарні умови миру на основі визнання кордону, який би проходив значно далі на схід від лінії, встановленої Верховною Союзною Радою Антанти в грудні 1919 р., тобто Східна Галичина мала б залишитися на захід від цього кордону. Радянські пропозиції мали силу протягом десяти днів [10, с.185]. ЦВК рад України також приєднався до заяви ВЦВК РСФРР [4, арк.16]. Наступного дня дана заява була прочитана на засіданнях Ризької мирної конференції.

Звертає увагу суперечливий характер даного урядового документу. З одного боку тут була чітко зафіксована вимога незалежності Східної Галичини. З іншого – уряд погоджувався на пересування кордонів, в наслідок чого Східна Галичина залишалася поза територією УСРР. Таку суперечливість можна пояснити складністю становища РСФРР – військові невдачі на фронті, економічна та політична ізоляція республіки, пряме посередництво країн Антанти у встановленні миру з Польщею при слабкому впливові комуністичних ідей на її території. Всі вищезазначені чинники підштовхували радянський уряд до швидкого підписання мирного договору, навіть за умов втрати території Східної Галичини.

Зараз відомо, що вже 23 вересня В.І.Ленін від імені пленуму ЦК РКП(б) телеграфував А.Йоффе: «Для нас уся суть в тому: перше, щоб мати за недовгий час перемир'я, по-друге, і головне в тому, щоб мати реальну гарантію справжнього миру за 10-денний строк. Ваше завдання забезпечити це і перевірити реальність гарантій справжнього виконання. Якщо ви забезпечите це, то давайте максимальні поступки аж до лінії по державному кордону між Росією і Східної Галичиною» [16, с.346].

28 вересня російсько-українська делегація запропонувала проект преліментарного мирного договору з Польщею, де були й статті, присвячені визначенню статусу Східної Галичини. Зокрема, стаття 2 передбачала: «У зв'язку з тим, що національне самовизначення у Східній Галичині ще не вилилось в закінчені державні форми, обидві договірні Сторони, визнаючи в принципі незалежність Східної Галичини, погоджуються на те, що остаточне вирішення її долі повинно бути встановлене шляхом опитування всього місцевого населення на основі загального, прямого, рівного і таємного голосування» [3, арк.62-64]. Наступна стаття 3 визначала, що договірні сторони визнають той лад у Східній Галичині, який буде встановлений волею «народів, що їх населяють» і не будуть втручатися у її внутрішні справи [3, арк.62-64]. Внесення подібних вимог створювали надії у делегатів від ЗУНР стосовно того, що за допомогою РСФРР та УСРР можна буде відстояти незалежність Східної Галичини. З іншого боку радянське керівництво успішно маніпулювало «галицькою картою», щоб спонукати Польщу до поступку.

Разом із проектом преліментарного миру радянська делегація оприлюднила ще один документ – «Тимчасові умови в справі Східної Галичини на час преліментарного миру включно до вирішення її державно-правових відносин». Тут детально розписувалися зобов'язання Польщі щодо забезпечення демократичних принципів усіх сфер суспільного та економічного життя східногалицького населення на час дії преліментарного миру. Зокрема, Польща повинна була відновити всі права, які мали громадяни краю до його окупації польською армією без різниці національності і релігії; звільнити усіх політв'язнів і припинити репресії; прийняти назад на службу в цивільних установах усіх осіб, що працювали там станом на 1 січня 1918 р. або в період існування ЗУНР, виплативши їм зарплатню за час вимушеного безробіття; відкрити всі українські та єврейські школи та інші навчальні заклади, які діяли до встановлення польської влади; відкрити український університет; відкрити усі культурні, економічні й політичні установи й товариства, що діяли до встановлення польської влади; дозволити діяльність колишніх або новостворених українських, польських та єврейських видавництв; визнати українську мову рівноправною з польською в усіх державних, громадських установах; звільнити призначених начальників гмін; видати розпорядження про рівноправний прийом на службу нових чиновників без різниці національності, релігії і без залежності від служби в арміях; видати розпорядження про вільне повернення емігрантів на батьківщину [5, арк.1-2].

Даний документ є надзвичайно показовим – у ньому радянські уряди виступають, з одного боку, як захисники малих народів, що перебувають в іноземному поневолен-

ні, а з іншого – як демократичні установи, що домагаються демократичних прав для населення поневоленого краю. Справжньою метою документу було, безумовно, не реальне досягнення висунутих вимог, а пропагандистський ефект.

Під час переговорів А.Йоффе відверто заявив у розмові з Я.Домбським: «Росія не наполягає на порушенні питання Східної Галичини, його порушення є лише темою для дискусії... Росія розуміє, що для Польщі потрібна галицька нафта, але й для Росії потрібне українське збіжжя» [25, с.83]. Ці слова розкривають дійсну позицію обох країн щодо українських земель – Східна Галичина була своєрідною розмінною картою, за яку виторговувалися певні інтереси обох держав.

Враховуючи рішучий опір польської делегації і необхідність підписання миру, радянська російсько-українська делегація фактично відмовилася від своїх пропозицій щодо вирішення східногалицького питання і погодилася прийняти в преліментарному мирному договорі демаркаційну лінію по р.Збруч [6, с.245-246]. Пояснюючи позицію Москви на переговорах у питанні кордону, В.І.Ленін підкреслював: «Нам не так важливі кордони, нехай ми втрачимо на кордонах у смислі меншої кількості, для нас важливіше... зберегти можливість мирного будівництва, ніж невелику територію землі» [14, с.358-359]. Насправді уряд РСФРР не відмовлявся від ідеї радянізації Східної Галичини, а лише відкладав її на майбутнє, оскільки існувала загроза зриву мирних переговорів.

Результатом тривалих переговорів стало підписання 12 жовтня 1920 р. між РСФРР та УСРР, з одного боку, і Польщею – з другого, договору про перемир'я і преліментарні умови миру. Позитивним моментом підписаного договору було припинення військових дій і визнання України та Білорусії суверенними державами, суб'єктами міжнародного права. Негативним – визнання східного кордону Польщі по східних межах Рівненського повіту і р. Збруч, внаслідок чого Західна Волинь, Східна Галичина й інші західноукраїнські землі залишилися під польською окупацією.

Радянське керівництво вважало встановленні кордони тимчасовими, не втрачаючи надії на розгортання комуністичної революції в Європі. Східну Галичину воно розглядало в контексті комуністичного руху Польщі.

Зокрема, після підписання попереднього миру Д.Мануїльський підкреслював, що історичний досвід показав, що немає кордонів, які не можна було б переглянути. А на зустрічі з О.Назаруком він переконував: «З Галичини зробимо питання Ельзасу і Лотарингії [20, с.141].

На початку 1921 р. переговори у Ризі відновилися з метою підписання остаточного мирного договору. Церемонія підписання мирного договору та додаткових протоколів відбулася в Ризі 18 березня 1921 р. Польською мовою його зачитав Я.Домбський, російською – А.Йоффе, українською – Ю.Коцюбинський. Уповноважені урядами особи підписалися й скріпили печатками [2, арк.8]. В основу тексту мирного договору були покладені умови попереднього преліментарного договору.

Договірні сторони оголосили припиненням стан війни між ними. Згідно з принципом самовизначення ще раз було підкреслено незалежність України, Білорусії, визначено лінію східного державного кордону між Польщею, УСРР, Білорусією і РСФРР. Сторони гарантували повну повагу державного суверенітету другої сторони і утримання від усякого втручання в її внутрішні справи, зокрема, від агітації, пропаганди, інтервенції або її підтримки. Разом із основним текстом договору сторони підписали численні додатки до нього.

Підписаний мирний договір як в Україні, так і в Польщі був сприйнятий неоднозначно. Це дійсно був компроміс на основі українських земель. Український історик І.Лисяк-Рудницький зазначав, що Ризький договір нагадував Андрусівський 1667 р., оскільки вони обидва означали поділ України між Польщею та Росією [19, с.146].

Ратифікація Ризького договору польським сеймом проходила 14-15 квітня 1921 р. Представники майже всіх політичних сил Польщі відзначили компромісний характер договору й заявили про готовність захищати права національних меншин, які згідно з домовленостями опинилися в складі Польської держави. Під час ратифікації договору, з основною доповіддю, яка відображала позицію більшовицького керівництва, виступив Голова Раднаркому УСРР Х.Раковський. Основна частина його виступу була присвячена обгрунтуванню українсько-польського кордону. Він так прокоментував цю ситуацію: «Ми, Росія і Україна, відмовляємося від будь-яких претензій на всі землі, які

знаходяться західніше вказаного кордону. Іншими словами, зокрема Україна, відмовляється від всякого заступництва на користь Галичини і українців Холмщини, а також 4-5 повітів Волинської губернії.» [1, арк. 2]. Пропонуючи членам ВУЦВК ратифікувати Ризький договір, Х. Раковський висловив надію на те, що кордон з часом зміниться, розцінюючи договір як тимчасовий інструмент лише до перемоги світової революції.

Аналізуючи позицію радянських керівних владних структур, слід зазначити, що вони вважали цілком виправданим підписання Ризького мирного договору. Питання втрати значної території їх особливо не турбувало. Судячи з виступів на сесії ВУЦВК ця ситуація розглядалася як тимчасова, політика орієнтації на світову комуністичну революцію робила питання територіальної приналежності Східної Галичини тільки питанням часу. Показовим є й той момент, що і противники ратифікації договору теж апелювали до того ж гасла «Світової революції». З цього випливало, що радянські уряди РСФРР і УСРР не вважали проблему державно-правового статусу Східної Галичини вирішеною Ризьким мирним договором.

Після підписання Ризького миру східногалицька проблема продовжувала залишатися об'єктом зовнішньополітичних концепцій радянського керівництва. Зокрема, в газеті «Вісті» стверджувалося, що «з боку Радянської України визнання Збручу своїм західним кордоном, як і ціла ризька умова, було лише визнанням об'єктивного факту співвідношення сил у боротьбі між капіталом і працюючими, але ніяк не санкціонуванням жахливих апетитів тієї чи іншої групи капіталів та їх насильницької політики» [21, с. 171]. Надалі радянська преса стверджувала: «Росія не сходить із засад революції, яка буде і надалі розвиватись і послужить зразком для поширення революційного руху в Польщі» [21, с. 171].

З іншого боку – Польща не отримала на Ризькій мирній конференції санкції на анексію Східної Галичини, тому вона й надалі залишилася об'єктом міжнародної політики та європейською проблемою. З ініціативи Англії дане питання розглядалося міжнародною конференцією в Генуї (1922 р.). З великою промовою на конференції виступив Ллойд Джордж. Він зазначив, що вже понад три роки це питання не вирішується, і воно постійно загрожує мирові Центральної Європи. Тому, на його переконання, якщо «Конференції не вдасться довести до порозуміння з Росією, теперішнє положення Східної Галичини дасть різного роду претексти Росії до інтервенції в справі Польщі» [12, с. 529-530]. Але до остаточного вирішення проблеми справа знову не дійшла. Підтримуючи стосунки з урядом ЗУНР, більшовицьке керівництво переслідувало свої цілі – послабити позицію Польщі, перешкодити утворенню і зміцненню антирадянського «санітарного кордону», до певної міри контролювати західноукраїнську еміграцію й по можливості впливати на неї. Тому, проводилася половинчата політика часткової підтримки, але такої, яка б не сприяла значному зміцненню позиції уряду ЗУНР.

Загалом, на початок 1923 року для уряду ЗУНР склалася несприятлива ситуація. Франція, яка бажала мати Польщу союзницею на сході, розуміла, що її слабкість саме у проблемі Галичини. Розуміючи, яке значення вона має для Франції у її боротьбі з Німеччиною, Польща почала більш активніше ставити перед нею свої домагання щодо Східної Галичини. Англія не бажала французької гегемонії в Європі, тому з цих міркувань підтримувала проект автономії Східної Галичини. Після поразки Греції у війні з Туреччиною 1922 р., появою можливості англо-радянського конфлікту, Англія також переглянула свої позиції. В таких умовах для Польщі склався сприятливий момент для повної анексії Східної Галичини.

21 лютого 1923 р. Англія, Італія і Франція, на пропозицію Польщі вирішили скликати конференцію Ради Послів Антанти для розгляду питання східних кордонів Польщі. 14 березня 1923 р. вона ухвалила рішення передати Східну Галичину Польщі без проведення плебісциту.

У квітні 1923 р. питання про анексію Східної Галичини Польщею обговорювалося на VII Всеукраїнській конференції КП(б)У та другій сесії ВУЦВК. Х. Раковський у своєму виступі на сесії вказав, що УСРР протестує проти насильства над населенням Східної Галичини, яке більше, ніж на три чверті, складається з українців. Він назвав приєднання Східної Галичини до Польщі актом насильства і з переконанням додав: історія свідчить, що жоден акт насильства не буває довготривалим. А голова ВУЦВК Г. Петровський запевнив, що уряд УСРР протестуватиме проти окупації і буде «підні-

мати питання про вирішення східногалицької проблеми перед народами всього світу» [11, 1923, 14 квітня]. 17 травня 1923 р. народний комісаріат закордонних справ УСРР надіслав до ЦК КП(б)У «Тези нашої національної політики у відношенні окупованих Польщею і Румунією українських областей». У тезах зазначалося, що «вихідним пунктом нашої політики у відношенні перелічених областей, а особливо до Галичини, є невизнання Радянською Україною і всім Союзом, приналежності цих областей до Польщі й Румунії як приєднаних збройною силою всупереч права на самовизначення».

Проблема Східної Галичини стала одним із провідних напрямів зовнішньої політики РСРР у середині 20-х років. Уряд РСРР поставив це питання на англо-радянській конференції в Лондоні, яка розпочалася в квітні 1924 р. він запропонував «проводити політику перегляду державних кордонів на етнічній основі з застосуванням плебісциту у всіх випадках, коли це виявиться необхідним» [6, т. 7, с. 197-198]. 12 серпня радянська делегація на конференції оголосила «Декларацію про Східну Галичину», в якій зазначалося, що РСФРР і УСРР у Ризи зберегли за Східною Галичиною право на національне самовизначення і відкидають рішення Ради Послів Антанти від 14 березня 1923 р. [6, т. 7, с. 425].

Польський уряд гостро відреагував на цю декларацію, відправивши 23 серпня 1924 р. радянській стороні меморандум. У ньому Польща звинувачувала РСРР в тому, ніби його виступи за розв'язання «не існуючого питання» про Східну Галичину суперечать тексту і духу ризького договору. Відповідаючи на польське звинувачення, РСРР надіслав польському уряду дві ноті. У ноті від 5 серпня підкреслювалося, що відмова від прав на територію за Ризьким договором, аж ніяк не означає, що доля населення Східної Галичини може бути байдужа для УСРР. На переконання радянської сторони, держави, які підписали Версальський договір, порушили основний принцип своєї політики про вільне волевиявлення населення Східної Галичини, тому вона залишається у «порушеному питанні на своїй попередній точці зору» [6, т. 7, с. 444-446]. Зазначалося, що радянський уряд не може розглядати східногалицьке питання як внутрішню справу Польщі і бачить у ньому не «вирішену остаточно міжнародну проблему» [6, т. 7, с. 467-468]. Однак, реальних наслідків ці документи не мали.

Таким чином, на початку 1920-х років більшовицькому керівництву не вдалося реалізувати свої плани щодо Східної Галичини. Для цього йому не вистачило військового потенціалу, бо іншим шляхом підпорядкувати цю територію на той момент було неможливо. З одного боку радянські уряди РСФРР і УСРР не мали сталої підтримки місцевого населення, а з іншого – Антанта всіма засобами підтримувала Польщу, розглядаючи її як своєрідний санітарний кордон розповсюдженню більшовизму та світової комуністичної революції. В таких умовах Польська держава використала міжнародну ситуацію на власну користь, приєднавши до себе західноукраїнські території, всупереч бажанню більшості населення.

Після рішення Ради послів 1923 р. щодо прав Польщі на західноукраїнські землі, польський уряд та адміністрація воеводств на цих землях активізували асиміляційну політику й наступ на права українського населення. Така ситуація потребувала консолідації українського населення. Протягом всього міжвоєнного періоду українці західної України боролися за самостійну соборну Україну. Проте в більшій мірі віковічні прагнення були залежні від геополітичної політики великих держав.

Список використаних джерел

1. Большая советская энциклопедия. Т.25. – М.: Изд-во «Советская энциклопедия», 1976. – 600 с.
2. Даниленко В.М. Сталінізм на Україні: 20–30-ті роки / В.М. Даниленко, Г.В. Касьянов, С.В. Кульчицький. – К.: Либідь, 1991. – 340 с. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928 рр.) / С.В. Кульчицький. – К.: Основи, 1996. – 396 с. Ченцов В.В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В.В. Ченцов. – Тернопіль: Збруч, 1999. – 482 с. Фролов М.О. Політична система та номенклатурна еліта радянської України 1920-х–1930-х рр.: особливості та механізм формування і функціонування: монографія. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – 826 с.
3. Стрижак Є.М. Кадрове забезпечення середньої та вищої школи УСРР: історичний досвід 1920–1930-х років: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / Є.М. Стрижак. – Черкаси, 2008. – 20 с.; Литвин Н.М. Політичні репресії проти наукової інтелігенції

- в радянській Україні в 1920–1930-х роках (ідеологічні аспекти проблеми): автор. дис. ... канд. іст.наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / Н.М. Литвин. – К., 2006. – 19 с. Кузьменко М.М. Науково-педагогічна інтелігенція УСРР 20–30-х рр. XX ст.: еволюція соціально-історичного типу: автор. дис. ... д-ра іст.наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / М.М. Кузьменко. – Х., 2005. – 25 с. Осмоловська О.Ю. Державна політика щодо професорсько-викладацьких кадрів радянської України (1920–1930-ті рр.): автор. дис. ... канд. іст.наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.Ю. Осмоловська – Донецьк, 2004. – 19 с. Ховрич С.М. Становлення та розвиток вищої технічної освіти Наддніпрянської України (остання чверть XIX – перші десятиріччя XX ст.): автор. дис. ... канд. іст.наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / С.М. Ховрич. – К., 2004. – 20 с. Лаврут О.О. Студентство радянської України в 20-ті роки XX ст.: автор. дис. ... канд. іст.наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / О.О. Лаврут. – Донецьк, 2004. – 20 с. Струченков О.В. Інженерно-технічна інтелігенція Донбасу (кінець 1920–1930-і роки): формування, умови життя, діяльність. автор. дис. ... канд. іст.наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.В. Струченков. – Донецьк, 2008. – 20 с.
4. Виговський М.Ю. Становлення та функціонування номенклатури радянської системи освіти в Україні 20–30-х рр. XX ст.: автор. дис. ... докт. іст.наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / М.Ю. Виговський. – К. 2006. – 35 с.; Майборода С.В. Державне управління вищою освітою в Україні: структура, функції, тенденції розвитку (1917–1959 рр.): автор. дис. ... докт. наук з державного управління: спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / С.В. Майборода. – К., 2002. – 36 с.
5. Хрестоматія з історії держави і права України: Навч. посіб. – К., Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
6. Там само.
7. Вища школа Української РСР за 50 років. Істор. нарис. У двох частинах (1917–1967 рр.) Частина перша (1917–1945 рр.) – К., Вид-во Київського ун-ту, 1967. – 395 с.
8. Культурне будівництво в Українській РСР. Збірник документів в двох томах. Т. I (1917–червень 1941 рр.) – К., Держполітвидав УРСР, 1959. – 883 с.
9. Звігальський Я., Іванов М. Професійна освіта на Україні. – Х., Вид-во НКО, 1927. – 409 с.
10. Звігальський Я., Іванов М. Вказ. праця.
11. Вища школа Української РСР за 50 років. Істор. нарис. У двох частинах (1917–1967 рр.) Частина перша (1917–1945 рр.) – К., Вид-во Київського ун-ту, 1967. – 395 с.
12. Народное просвещение на Украине. Наркомпрос УССР. – Харьков, Червоний шлях, 1924. – 216 с.
13. Ткачова Л.І. Інтелігенція Радянської України в період побудови основ соціалізму. – К., Наукова думка, 1985. – 192 с.
14. Первые итоги чистки партии. Сборник статей. – М., Партиздат. 1934. – 172 с.
15. Архів музею ХНТУСГ ім. П. Василенка. – Ф. I. – Оп. I. – Спр. 2.

Захожай З.В. Проблемы соборности украинских земель в 20-х годах XX ст.

После первой мировой войны, украинский вопрос, не получив соответствующего резонанса в европейской политике, рассматривался исключительно как инструмент, а не субъект политики. На примере Восточной Галичины, можно наблюдать как иностранные мощные государства, не учитывая интересов этнического населения, использовали, как разменную монету, украинские земли в своих геополитических интересах.

Ключевые слова: соборность, геополитика, Восточная Галичина

Zakhzhay, Z.V. Problems of conciliarism of Ukrainian lands in the 20 years of the twentieth century.

After World War I Ukrainian question has not obtained appropriate response in the European politics and was observed like a tool, but not like a subject of politics. On the example of Eastern Galicia we may observe how foreign powerful countries were not taking into consideration interests of an ethnic population and used Ukrainian lands as a small change in their own geopolitical interests.

Key words: conciliarism, geopolitics, Eastern Galicia.

УДК 94 (477) «1929/1941»

Гула Р.В.

Особливості політичного виховання в лавах Червоної армії у період трансформації національної політики у 1930–ті рр. (на матеріалах України)

Проаналізовано роль та місце патріотичного та інтернаціонального виховання в Робітничо-Селянській Червоної армії в період 1929–1941 рр. Розкриті основні протиріччя, форми та особливості виховного процесу на конкретному історичному матеріалі.

Ключові слова: пролетарський інтернаціоналізм, кадрова армія, радянський патріотизм.

Розробка теми пов'язана з необхідністю об'єктивного висвітлення та аналізу аспектів радянського періоду нашої історії. Патріотичне виховання військовослужбовців РСЧА в період трансформації національної політики партійно-державного апарату є прикладом збалансованого та виваженого підходу до визначення домінуючих тенденцій у процесі організації політико-виховної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність широкого плюралістичного спектру поглядів на наше недавнє минуле. З цього приводу заслуговують на увагу праці Ст. Кульчицького, В. Гриневича, Л. Гриневич з питань вивчення особливостей та ролі й місця українського радянського патріотизму в системі ідеологічної роботи партійно-державних органів у передвоєнний період.

Автор статті ставив за мету на основі ретроспективного аналізу визначити чинники, які найбільш впливали на трансформацію світоглядних основ радянського патріотизму передвоєнні роки в лавах Робітничо-Селянської Червоної армії.

Історичний відрізок часу, який ми розглядаємо, визначається хронологічними межами 1929–1941 рр. Цей період характеризується наступними особливостями:

- переходу від територіально-міліційного до кадрового принципу комплектування військ;
- уніфікацією органів військового управління та згорганням національного воєнного будівництва;
- цілеспрямованою пропагандою пролетарського інтернаціоналізму, виходячи із багатонаціонального складу РСЧА;
- вкрай обережного використання російського національного патріотичного фактору;
- збереження у політичному та військовому вихованні переважно класових констант при пропаганді патріотизму радянського воїна.

Ці особливості, безумовно, не могли не викликати відповідну системну конструкцію протиріч, основними з яких були протиріччя між:

- оперативними змінами акцентів радянського патріотизму з класового на національний та консервативністю перебудови армійського пропагандистського апарату;
- використанням історичних традицій російського народу та їх суворим класовим обмеженням;
- розвитком соціалістичного радянського патріотизму та зростаючими свавіллям, тяжкістю культу особистості, авторитарно-репресивними методами керівництва країною та армією.

Формами прояву радянського патріотизму в лавах РСЧА в період, що вивчається були: демонстрація вірності партії, уряду, Сталіну; вивчення військової справи, бойової спеціальності; героїчні вчинки військовослужбовців під час локальних конфліктів та регіональних війн; підтримання високої дисципліни та статутного порядку; виявлення класової пильності та боротьба з «ворогами народу».

З 1931 р. відбувається процес поступового згоргання «українізації». Упродовж 1931 р. кадровими стали усі колишні українізовані територіальні дивізії. Ротація